

VIAȚA NOMADĂ

80. TURMĂ DE DROMADERI ÎN STEPĂ MESOPOTAMIANĂ.

Această scenă clasică de transhumanță ilustrează păstrarea pînă în zilele noastre, la marii nomazi, a unor obiceiuri care caracterizau, încă din zorii Islamului, viața arabilor infiltrați, apoi instalați ca învingători în vecinătatea pămînturilor cultivate. Se va observa armătura de lemn purtată în spinare de unul din animale și care, acoperită cu stofe, constituia una din acele lectici în care călătoreau femeile și personajele de condiție nobilă. Astfel trebuie să se fi prezentat lectica din care 'A'îșa a asistat la bătălia numită din această cauză „bătălia Cămilei“.

81. POPAS LINGĂ UN PUȚ ÎN STEPĂ SIRO-MESOPOTAMIANĂ.

Se va remarca harnașamentul de șa dromaderilor care și el s-a păstrat la beduini, fără vreo schimbare însemnată, dintr-o epocă foarte depărtată.

82. BOGAȚIA BEDUINULUI.

De prosperitatea turmelor sale de oi, de capre și de cămile rămîn legați, astăzi ca altădată, sorții de supraviețuire ai beduinului. Multe teritorii în care el își continuă existența rătăcitoare cuprind din fericire, ca aici, stepe secate, dar fertile, care nu așteaptă decît ploile de primăvară pentru a se acoperi cu flori și cu iarbă nouă.

83. CAMPAMENT DE NOMAZI ÎN SIRIA.

Ca tot atîtea pete închise împrăștiate în stepă apar uneori aceste corturi de beduini, atît de repede montate sau, dimpotrivă, strînse în simple baloturi, care permit

80. Turmă de dromaderi în stepa mesopotamiană.
(Foto J. Sawvaget.)

81. Popas lângă un puț în stepa siro-mesopotamiană.
(Foto J. Sawvaget.)

82. Bogăția beduinului.
(Foto Alması.)

83. Campament de nomazi în Siria.
(Foto Almasy.)

crescătorilor nomazi să se deplaseze potrivit cu necesitățile căutării de pășuni. Confecționate din fișii grele țesute din păr de capră sau de cămilă, apoi cusute împreună și întinse pe prăjini de lemn legate între ele cu frînghii împletite, aceste corturi nu conțin decît un material rudimentar, dar oferă totuși fiecare un adăpost sigur familiei care se grupează în ele, respectînd adesea diviziunea între partea bărbaților și aceea rezervată femeilor și copiilor de vîrstă fragedă.

84. VIAȚA PASTORALĂ ȘI NEGOT ÎN STEPA ANATOLIANĂ.

În planul din fund al acestei vederi în care un păstor scoate apă din puț cu ajutorul unei cumpene de tip rudimentar, se înalță unul din maiestruoasele caravanseraiuri întărite care jalonau altădată drumurile ce străbăteau regatul selgiucid unindu-l cu țările vecine. Sîntem aici nu departe de Konya, la primul popas al itinerarului ducînd prin Kayseri, Sivas și Erzurum spre Tabriz și Iran.

85. PREGĂTIREA UNEI MESE ÎN AER LIBER ÎN CURSUL UNUI POPAS.

În planul din fund, o cămilă în prealabil legată cu frînghii este înjunghiată după prescripțiile rituale, astfel încît carnea ei să poată fi apoi consumată. În primul plan, bucătarul umple una din străchinile pe care slujitoarea le duce pe o tavă. Peisajul este indicat prin silueta copacului, tratat în chip convențional, din stînga imaginii. (Al-Harîrî, Ședințe, Paris, Bibl. nationale, Cabinet des manuscrits, ms. ar. 5847, fol. 140.)

86. MASĂ SERVITĂ ÎN CORT.

Unor oameni de neam mare călătorind pe cămile, din care una apare în spatele cortului — acoperit el însuși cu o stofă bogată sprijinită pe numeroase prăjini — li se aduce o masă servită pe tăvi prevăzute cu picioare, în timp ce alte personaje se încălzesc în jurul unui foc. (Al-Harîrî, Ședințe, Paris, Bibl. nationale, Cabinet des manuscrits, ms. ar. 5847, fol. 139 v°.)

TEHNICILE APEI ȘI VIAȚA SEDENTARĂ

87. BARAJUL DE LA HARBAKA ÎN STEPA PALMYRIANĂ.

Această vedere aeriană permite să se măsoare amploarea barajului de acumulare care asigură altădată alimentarea cu apă a domeniului și a castelului umayyad de la Kasr al-Hayr al-Garbî, sau cel Apusean, al cărui complex sistem de irigare a fost analizat în alt loc (v. desenele 22, p. 24 și 24, p. 29). Latul și înaltul zid de piatră care bara pe o lungime de aproximativ 365 metri

84. Viață pastorală și negoț în stepa anatoliană.
(Foto Yan.)

85. Pregătirea unei mese în aer liber în cursul unui popas.
(Foto Bibliothèque nationale, Paris.)

86. Masă servită în cort.
(Foto Bibliothèque nationale, Paris.)

87. Barajul de la Harbaka în stepa palmyriană.
(Foto De Boysson.)

o vale transformată prin acest mijloc în lac artificial, lăsa apoi să treacă prin deschideri apele, care au ros adînc valea în aval. Cuveta însăși fusese între timp invadată de sedimentele ce se observă în amonte și care aveau, la rîndul lor, să fie atacate de o eroziune regresivă, ramificînd acolo numeroase ripe.

88. ROTI HIDRAULICE LA HAMA, IN SIRIA CENTRALĂ.

Utilizate deseori în diferitele regiuni ale lumii islamice, roțile hidraulice cu palete motoare și cu cupe de lemn erau deosebit de numeroase în lungul văii adînci a fluviului Oronte, ale cărui ape erau ridicate cu ajutorul lor pentru a iriga pămînturile învecinate. Acționate de forța curentului ca niște enorme roți de moară, ele erau fixate pe structuri masive de zidărie avînd în partea superioară un jgheab în care se vărsa conținutul cupeilor. În secolul al XII-lea existau chiar la Hama, după relatările călătorilor, treizeci și două de noriale de acest gen din care cea mai mare atîngea un diametru de 22 m. Doar cîteva s-au mai păstrat astăzi. În Magreb, aceste roți aveau adesea drept cupe simple oale de lut.

89. LUCRARE DE DISTRIBUȚIA A APEI ÎNTR-O OAZĂ DE PLATOU SIRIANA.

Sistemul de irigare folosit altădată în oaza Damascului consta în a aduce apa rîului Baradā, prin derivații succesive dînd naștere unui evantai de canale (v. harta 23, p. 27), în lungul unor pante pe care ea se scurgea apoi printr-un sistem de ramificații secundare. Apa ce părăsea curentul principal trecea printr-o serie de distribuitori care o împărțeau la infinit, fie pentru a alimenta orașul, fie pentru a uda parcelele cultivate. Distribuitorii, din care vedem aci un exemplu în plin cadru rural, permiteau să se evalueze părțile de apă nu după volumul lor, ci după proporțiile lor relative, oricare ar fi fost fluctuațiile debitului de apă al fluviului. Unitatea raportului de distribuire era kirāt-ul, sau $1/24$, evaluat cu ocazia trecerii apei peste un prag orizontal. Aici, ramura principală se divide în două ramuri secundare egale de cîte 12 kirāt-uri fiecare. Se va remarca, pe de altă parte, modul de construcție în chirpici al zidului de împrejmuire a grădinii, prin îndesarea pămîntului între doi pereți de scînduri, care se scot după aceea. Deasupra se profilează pe o vreme de iarnă crengile nucilor, cașilor și plopilor, care constituie și în epoca actuală vegetația dominantă a oazei.

90. APEDUCT ÎN STEPA SIRIANA.

Acest canal zidit, acoperit pe o porțiune a parcursului său, permitea să se aducă la Alep apa izvoarelor de la Haylān situate la vreo zece kilometri de oraș și de a-i asigura astfel o alimentare regulată. El ajungea pînă la

88. Roți hidraulice la Hama, în Siria centrală.
(Foto G. Bowdelon, misiunea Louise Weiss.)

89. Lucrare de distribuire a apei într-o oază de platou siriană.
(Foto J. Sawaget.)

90. Apeduct în stepa siriană.
(Foto J. Sawaget.)

marea moschee și făcea parte dintr-un sistem de canalizări care data desigur din epoca antică — captarea izvoarelor de la Haylān fiind la origine opera întemeietorilor coloniei macedoniene de la Bereea, transformată mai târziu în oraș islamic —, dar a fost apoi considerabil dezvoltat, în timpul perioadei islamice, în care istoricii orașului ni-l descriu amănunțit.

91. ȘADUF DUBLU IN EGIPT.

Tip de mașină de ridicat apa cu cumpănă, purtând și numele mai general de barză, care a fost utilizat cu deosebire în valea Nilului, dar putea fi întâlnit de asemenea în toată lumea islamică.

92. UN KANAT IN IMPREJURIMILE TEHERANULUI.

Vederea aeriană arată cu precizie traseul canalizării subterane, marcat prin orificiile de acces care au permis săparea ei și care continuă să servească drept guri de acces meseriașilor specializați, însărcinați cu întreținerea ei. Acest procedeu de captare a apei pe cât de simplu pe atât de eficace (v. schema 25, p. 32) a fost folosit din vremuri foarte depărtate pentru a alimenta marile orașe din Iran.

93. CISTERNA SUBTERANĂ DE LA RAMLA.

Orașul Ramla din Palestina a fost întemeiat în epoca umayyadă. Această cisternă, situată în partea de nord-vest a orașului, pe drumul de la Jaffa la Ierusalim, a fost construită de califul abbasid Hārūn al-Rașid, după cum atestă o inscripție din anul 785. Se va admira solida și monumentală eleganță a acestei serii de arcade sprijinite pe stâlpi cruciformi și susținând bolți construite la o înălțime de peste 8 m. Ansamblul, care are forma unui cadrilater neregulat de 20×24 m, este executat în zidărie cu apareiaj îngrijit, pe care o acoperea o tencuială de ciment.

94. NILOMETRUL DE PE OSTROVUL RAWDA, LA SUD DE CAIRO.

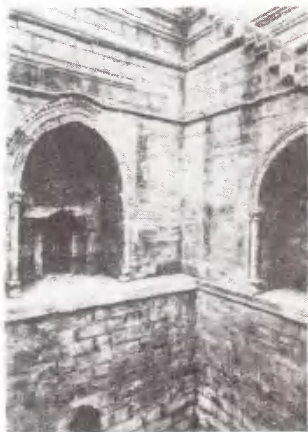
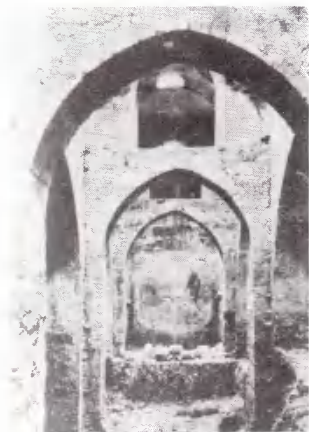
Acest gen de puț zidit, amenajat în jurul unei subțiri coloane octogonale servind drept scară gradată, permitea să se măsoare nivelul apelor mari ale Nilului, a cărui veche însemnătate pentru prosperitatea Egiptului din cele mai vechi timpuri este știută. Zidurile cu asize regulate ce se văd aci datează probabil de la lucrările califului abbasid al-Mutawakkil din 862, completate cu restaurările lui Ibn Tulūn din 872—873. Se disting pe ele benzi epigrafice cu caractere colțuroase, care constituie specimene admirabile ale caligrafiei din acea epocă. Se va observa de asemenea prezența unor motive decorative structurale în formă de nișe oarbe comparabile cu mici iwān-uri, al căror profil se înrudește cu acela al arculdelor și al ferestrelor monumentelor tulunide.

91. Şaduf dublu în Egipt.
(Foto Hassia.)

92. Un kanat în împrejurimile Teheranului.
(Foto Roger-Viollet.)

93. Cisterna subterană de la Ramla.
(Foto Creswell, Penguin Books Ltd., Harmondsworth.)

94. Nilometrul de pe ostrovul Rawda, la sud de Cairo.
(Foto Creswell, Penguin Books Ltd., Harmondsworth.)

95. SCENĂ DE ARAT IN IRAN.

Țăranii mai folosesc și în zilele noastre, în multe țări islamice, vechiul plug asamblat din piese de lemn, fără roți și fără avantren. Greutatea redusă și simplitatea acestei unelte primitive sînt de fapt adaptate culturii solurilor uscate și pietroase ale acestor regiuni.

96. MAȘINA DE RIDICAT CU MANEJ, IN PALESTINA.

Astfel de roți hidraulice (nori) cu manej, de un uz încă frecvent în țările din Orientul Apropiat, erau folosite pe scară mare în evul mediu pentru alimentarea cu apă a culturilor și grădinilor. Ele utilizau uneori sisteme de angrenaj mai complicate, sprijinite pe adevărate construcții, despre care miniaturile vechi ne-au păstrat imagini tipice.

97. TEASC DE ULEI IN IRAN.

Dacă în evul mediu unele teascuri erau acționate de mori hidraulice, se utilizau mai des animale de tracțiune, măgari, bivoli sau cămile, după un sistem analog celui ce se observă aci. Vestigiile unor asemenea instalații de piatră au fost regăsite în numeroase locuri de interes arheologic, atestînd importanța ce revenea în evul mediu islamic unei industrii a untdelemnului, favorizată prin extinderea în regiunile semiaride a culturii măslinului.

98. SCENĂ DE VINTURARE IN IRAN.

Printre gesturile tradiționale pe care le aduce cu sine în fiecare an ciclul muncilor agricole, acelea ale recoltării rămîn extrem de caracteristice. Se văd aci femeile vînturînd cu ajutorul unor greble lungi de lemn, pe aria de despărțire de pleavă a grăunțelor, grîul proaspăt treierat. Miniaturile medievale islamice reprezintă scene analoage.

99. SAT DE SEDENTARI IN IRAN.

Simplicitatea rustică a caselor țărănești construite grosolan din materiale sărăcicioase constituie, astăzi ca și în trecut, o trăsătură caracteristică a vieții rurale în țările islamice. Tipurile lor puteau fi foarte variate în funcție de regiuni. Raritatea lemnului de construcții, însă, a dus la dezvoltarea în aproape toate locurile a cămizii nearse sau chiar a chirpiciului, folosit nu numai pentru ziduri, ci și pentru bolți primitive și cupole în formă de căpățîni de zabăr, ridicate cu ajutorul unor armături rudimentare de trestie.

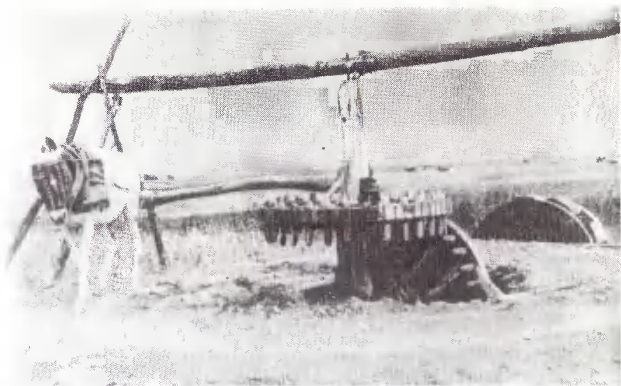
COMERȚUL ȘI DRUMURILE

100. VIAȚA DINTR-UN TIRGUȘOR MEDIEVAL.

Doi călători călare pe cămile ajung în fața unui tirgușor. În dreapta se zărește zidul incintei întărite și în

95. Scenă de arat în Iran.
(Foto. K. Lawson, Rapho.)

96. Mașină de ridicat cu manej, în Palestina.
(Foto. K. Lawson, Rapho.)

97. Ieasc de ulei în Iran.
(Foto G. Bourdelon.)

98. Scenă de vînturare în Iran.
(Foto H. Cartier-Bresson, Magnum.)

99. Sat de sedentari în Iran.
(Foto L. Y. Loirat.)

100. Viața dintr-un târgușor medieval.
(Foto Bibliothèque nationale, Paris.)

fund, la stînga, o moschee cu un minaret pe care-l înconjură o inscripție ornamentală cu caractere unghiu-lare, reproducă și pe fațada monumentului. În față sînt reprezentate case sau dugbene, ale căror uși deschise lasă să se zărească oamenii ce le ocupă. În dreapta, o femeie se îndeletnicește cu torsul lînei și un bărbat se întoarce de la cîmp cu sapa pe umăr. Animalele domestice sînt prezente: o vacă în staulul ei, capra rătăcînd în jurul unei băltoace, un cocoș și o găină pe acoperiș. (Al-Harîrî, Ședințe, Paris, Bibl. naționale, Cabinet des manuscrits, ms. ar. 5847, fol. 138.)

101. CARAVANSERAI IRANIAN.

Caravanseraiul de la Sufiân, între Tabrîz și Marand, era situat pe drumul ce lega Iranul occidental de Anatolia și care, începînd din secolul al XIV-lea, a cunoscut un trafic însemnat. Construită în cărămidă arsă după o tehnică tradițională în acea regiune, această clădire de dată tîrzie păstrează totuși dispoziția caravanseraiurilor mai vechi, cu curte centrală, magazii și încăperi de locuit. Partea superioară care cuprindea aceste încăperi este distrusă.

102. CARAVANSERAI ANATOLIAN.

Situat la Bitlis, lîngă lacul Van, acest caravanserai de dimensiuni modeste prezintă aspectul fortificat caracteristic majorității acestor monumente și impuse de însuși condițiile în care se efectua pe atunci un trafic comercial amenințat de insecuritatea ținuturilor străbătute. Zidurile sale de piatră fac din el o construcție tipic anatoliană în comparație cu clădirile iraniere de cărămidă; existau însă și în Siria, începînd din epoca aiyubidă, construcții tot atît de severe ca aspect și de bine apărute. Ele sînt acelea pe care le lauda în secolul al XII-lea un călător ca Ibn Djubayr, bucurîndu-se de a fi găsit pe drumul inospitalier de la Homs la Damasc, „un mare han semănînd cu o mîndră cetățuie, în mijlocul căruia un întins bazin plin de apă este alimentat pe sub pămînt de un izvor depărtat“ și un altul „înzestrat cu o poartă de fier [...] pe care stăpînitorul Siriei l-a ridicat în desăvîrșirea forței și a frumuseții“.

103. TAMBUR DE CUPOLĂ INTR-O HALĂ DE CARAVANSERAI SELGIUCID.

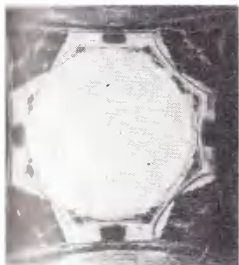
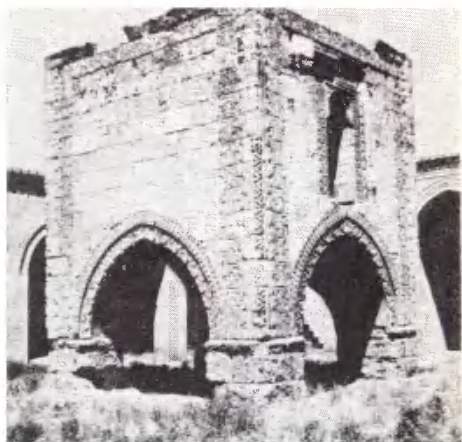
Caravanseraiul Agzikara han, clădit între 1231, data ridicării halei sale acoperite, și 1237, dată la care a fost construit de Kayhusraw ansamblul curții sale monumentale, se află în Anatolia pe drumul ducînd de la Kayseri la Aksaray, nu departe de acest din urmă oraș. Se va admira aci savanta compoziție structurală prezentată de o zonă de racord între pătrat și cerc, în care se suprapun opt laturi de zid prevăzute cu ferestre sau cu

101. Caravanserai iraniano.
(Foto Staatliche Museen, Berlin.)

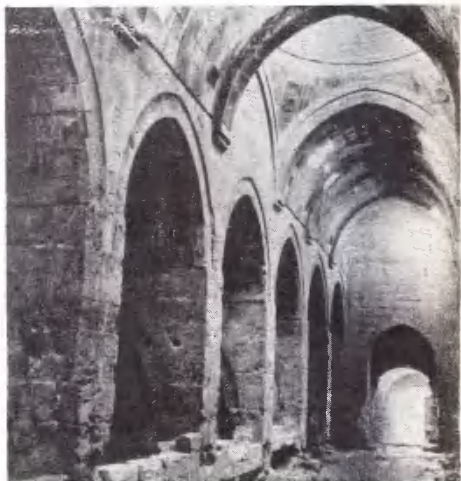
102. Caravanserai anatoliano.
(Foto. J. Sawaget.)

103. Tambur de cupolă într-o hală de caravanserai selgiucid.
(Foto L. Y. Loirat.)

104. Oratoriu monumental al unui Sultan han anatolian din secolul al XIII-lea.
(Foto L. Y. Loirat.)

105. Nava centrală a halei unui caravanserai selgiucid.
(Foto Yan.)

trompe alveolate și șaisprezece mici pandantive cu alveole susținând o cornișă rotundă înclinată.

104. ORATORIUL MONUMENTAL AL UNUI SULTAN HAN ANATOLIAN DIN SECOLUL AL XIII-LEA.

Caravanseraiurile denumite „sultan han” în Anatolia selgiucidă, pentru că erau datorate unei inițiative a suveranului, adaugă la caracterul lor monumental câteva particularități remarcabile ale organizării lor, printre care aceea de a poseda în mijlocul curții un oratoriu mai înalt. Acest mic edificiu având rolul ce revenea în alte cazuri unei săli vecine cu intrarea, se înfățișa ca o construcție cubică de piatră, cu un apareiaj îngrijit și o ornamentație bogată, sprijinită pe patru arce în ogivă. Se asigura astfel, în partea inferioară, trecerea animalelor sau a oamenilor care circulau în curte. Monumentele de acest gen au fost de altfel interpretate de pe atunci ca simboluri ale puterii sultaniene; cel ce se vede aci se numără printre cele mai bine conservate. El aparține hanului construit între 1232 și 1236 de Kaykubād I pe drumul de la Kayseri la Sivas.

105. NAVA CENTRALĂ A HALEI UNUI CARAVANSERAI SELGIUCID.

Caravanseraiurile sultaniene din regiunea Konya în Anatolia cuprind imense hale acoperite, care erau destinate să servească drept antrepozite și să-i găzduiască pe călători. Înălțimea bolților lor, ale căror nave transversale dădeau într-o navă longitudinală de o remarcabilă amplitudine, ca și desăvârșirea tehnicii lor de construcție permit clasarea acestor clădiri printre cele mai frumoase realizări arhitecturale ale Selgiucizilor pe fostul teritoriu bizantin. Se va observa că aci, în Sultan hanul de la Kayseri, reprezentat mai sus prin oratoriul său, tamburul lanternoului central se sprijină pe pandantive sferice, iar nu pe nișe oarbe și trompe alveolate asemănătoare acelor ce se observă la Agzikara Han.

106. POD PESTE BATMAN SU.

Acest pod de piatră cu două pante, caracteristic pentru arhitectura selgiucidă, traversează un afluent al Tigrului în Mesopotamia superioară, lângă fostul oraș Maiyā-fārikīn. Construit în 1147 din ordinul unui prinț artukid, el se distinge prin îndrăzneala unicei sale deschideri centrale în arcadă.

107. POD DIN REGIUNEA ISFAHANULUI

O imagine a traficului comercial, pe care construirea podurilor era în primul rând menită să-l înlesnească, este oferită de această evocare a mersului unei caravane pe podul de la Şabristān situat la marginea oraşului Isfahān.

106. Pod peste Batman Su.
(Foto J. Sawvaget.)

107. Pod din regiunea Isfahanului.
(Foto Almasy.)

108. RUINELE UNUI PALAT CALIFIAN
DE LA SAMARRA, ÎN IRAK.

Aceste trei deschideri monumentale, unicul vestigiu important al vestitului palat Djawsak Hākānī, construit de califul abbasid al-Mu'tasim în jurul anului 833 la Samarra, nu erau, cum se afirmă uneori, porțile palatului. Dînd spre o scară, ale cărei urme mai pot fi recunoscute și dominînd o grădină cu bazin lângă malul Tigru-lui, ele făceau parte din ansamblul de clădiri în care califul trăia de obicei și primea ocazional pe vizitatori și pe demnitari în audiențe private sau solemne. Ele se învecinau direct (v. planul 34, p. 88) cu sala centrală cu cupolă care constituia, în inima acestei părți a palatului, sala tronului propriu-zisă unde se ridica sarîrul califian. Construite în cărămidă, aceste structuri foloseau tehnici locale, dar nu puteau rivaliza (îwānului cel mai mare avînd 11 m înălțime și 8 m lățime) cu arcada sasanidă a palatului de la Ctesifon.

109. CASTELUL FORTIFICAT DE LA UHAYDIR ÎN
DEȘERTUL IRAKIAN.

Acest castel, situat la aproximativ 200 km la sud de Bagdad și la 75 km la vest de Kuŕfa, pare a fi avut o mare însemnătate strategică, cuprinzînd totodată înlăuntrul unei duble incinte (prima de 175×169 m, a doua de 112×82 m) amenajări rezidențiale demne de un adevărat palat. Data construirii sale este incertă. În timp ce unii o situează la începutul epocii abbaside (jumătatea secolului al VIII-lea) și o atribuie unui unchi al primilor doi califi, alții propun situarea ei abia în secolul al X-lea, la epoca războaielor dintre califat și karmati. Studiul dispozitivelor arhitecturale pledează mai degrabă în favoarea unei datări posterioare marilor construcții de la Samarra. Se va remarca aici aspectul impunător al primului zid de apărare, avînd și azi o înălțime de 17 m, la care motivul ornamental al unor mari arcade adîncite în zid se îmbină cu primul exemplu de meterez continuu în arhitectura militară.

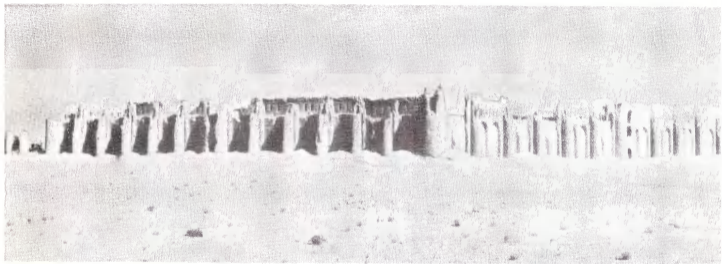
110. INTRARE A CASTELULUI DE LA UHAYDIR.

În poșida unei construcții de calitate mediocră, acest castel de piatră era solid fortificat. Caracterul acesta se afirmă în organizarea unor porți de intrare la care se regăsește același dispozitiv defensiv. Deschizîndu-se între două rezalite în formă de sferturi de turn între care putea aluneca un gard de fier mîobil, o trecere boltită, supravegheată de la etajul superior, constituia pentru eventualii atacanți un fel de cursă, în cazul că încercau să forțeze porțile castelului.

PALATE ȘI CASTELE

108. Ruinele unui palat califian de la Samarra, în Irak.
(Foto Staatliche Museen, Berlin.)

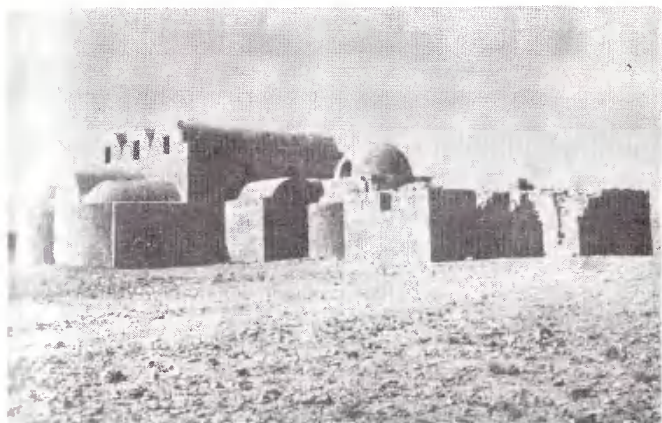
109. Castelul fortificat de la Uhaydir în deșertul irakian.
(Foto J. E. Dayton, Londra.)

110. Intrare a castelului de la Uhaydir.
(Foto J. E. Dayton, Londra.)

111. Mare sală boltită în interiorul castelului de la Uhaydir.
(Foto J. E. Dayton, Londra.)

112. Baia umayyadă de la Kusayr'Amrā, în deșeurii siro-iordanian.
(Foto H. Schrödl, München.)

111. MARE SALĂ BOLTITĂ ÎN INTERIORUL
CASTELULUI DE LA UHAYDIR.

Conform unei compartimentări extrem de rigide, apartamente de tip irakian cu deschideri triple, situate față-n față de o parte și de alta a unei curți centrale, înconjurau la Uhaydir încăperile de recepție aflate în fundul curții de onoare. De la marea intrare din partea de nord, se ajungea la această curte de onoare printr-o sală boltită, ale cărei proporții maiestuoase (7 m lărgime pe 15,50 m adâncime și peste 10 m înălțime) pot fi apreciate aci. La dreapta și la stînga, laturile erau decorate cu arcade adăpostind firide adînci. Se recunoaște, pe de altă parte, în prezența unor nișe cu colonete, a unor pilaștri masivi, a unor arce și bolți ușor frînte precum și în utilizarea unui apareiaj neregulat destinat să fie acoperit cu o tencuială, păstrarea unor vechi tradiții sasanide.

112. BAIJA UmayyadĂ DE LA KUSAYR 'AMRĀ,
ÎN DEȘERTUL SIRO-IORDANIAN.

Legată altădată de o instalație agricolă, din care subzistă cîteva vestigii, această baie recent restaurată înălță, într-o vale devenită pustie, ziduri de piatră scunde și masive dominate de bolțile lungi ale sălii sale bazilicale și de mica cupolă a băii de aburi (v. planul 38, p. 98). Acest aspect sărac și utilitar contrastează cu rafinamentul unei decorații interioare pictate, care a trezit uimirea arheologilor de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și care este astăzi foarte degradată. Toate frescele erau legate de tema vieții princiare și de divertismentele ei, iar motivele, de stil îndeosebi elenistic, erau însoțite de inscripții grecești și arabe.

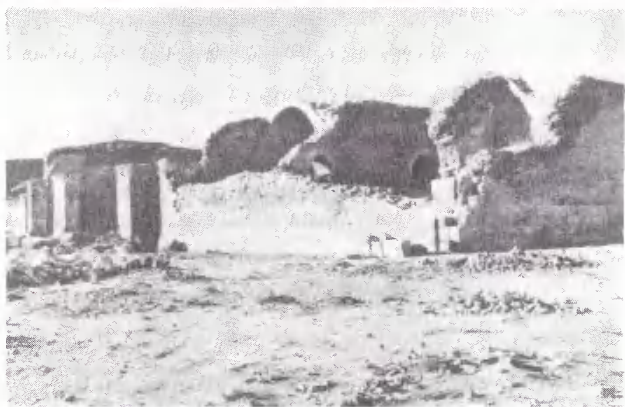
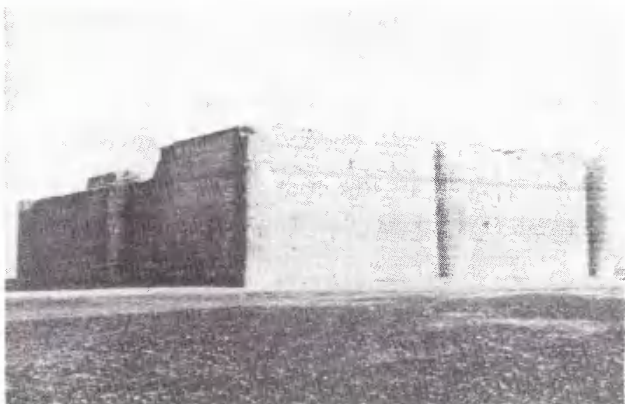
113. MICUL CASTEL Umayyad KASR AL-HARĀNA
DIN IORDANIA.

Acest edificiu de dimensiuni reduse (laturi de 35 m) și grosolan construit din pietre prost egalizate, o căror așezare neregulată este compensată prin inserția unor pietre de dimensiuni mai mici și ale căror straturi orizontale sînt întrerupte în partea superioară printr-o fîșie decorativă continuă, executată în cărămidă, nu arată la exterior decît ziduri masive fără deschideri, sprijinite de turnuri sau semiturnuri circulare. Datorită solidității lui, el și-a păstrat primul etaj, deosebit de interesant din punct de vedere arhitectural.

114. PARTEA CENTRALĂ A PALATULUI MŞATTĀ
VĂZUTĂ DIN CURTEA INTERIOARĂ.

Pilaștrii de piatră cu capiteluri decorate cu acante, care sprijineau altădată cele trei arcade ce dădeau acces la sala de audiențe bazilicală, marchează încă, între ziduri oarbe de cărămidă pe fundament de piatră, axa principală a acestei fațade pe jumătate ruinate. Aceasta era

113. Micul castel umayyad Kasr al-Harāna din Iordania.
(Foto H. Schrödl, München.)

114. Partea centrală a palatului Mșattā văzută din curtea interioară.
(Foto H. Schrödl, München.)

partea „suverană” a ansamblului monumental, dealtfel neterminat, al cărui plan (v. planul 37, p. 97) trebuie să rețină atenția prin remarcabila sa regularitate. Bolțile de cărămidă ce se profilează în fund sînt acelea ale diferitelor încăperi grupate în „apartamente” închise, care flancau la est și la vest sala de audiențe.

115. CURTEA CASTELULUI KASR AL-HARĀNA.

Diferitele porți ce deserveau apartamentele grupate în jurul micii curți centrale (cu laturile de 12 m) se decupau în perete cu o vădită grijă pentru simetrie. Ele prezentau toate aceeași dispoziție, cu lintou de lemn sau de piatră, dominat de un arc de descărcare în plin cintru supraînălțat. Se folosisse o tehnică rudimentară de construcție a acestor arce prin înclinarea pietrelor plate ale cadrului, fără folosirea de bolțare, de chei sau boltă și deci nici de cofraj de lemn, curbura fiind apoi regularizată prin aplicarea unui strat gros de mortar, dispărut astăzi.

116. SALĂ DE RECEPȚIE SITUATĂ LA ETAJUL CASTELULUI KASR AL-HARĀNA.

Marile săli de recepție ale castelului se caracterizau aproape toate prin același mod de acoperire și de decorare. Arcaturi sprijinite pe pilaștrii lipiți de pereții laterali serveau drept puncte de reazăm unor serii de bolți înguste transversale. Intercolonamentele formau nișe oarbe încununuate de arce în plin cintru supraînălțate. Zidurile și bolțile erau acoperite cu o tencuială groasă netedă îmbogățită pe-alocuri cu medalioane sau cu benzi ornamentele înguste, avînd aci un decor în dinți de ferăstrău. Ansamblul se situa pe linia realizării sasanide anterioare, lăsînd să se recunoască atît modurile de structurare cît și modalitățile de ornamentare ale acestora.

117. BOLȚI ALE PALATULUI MȘATTĀ.

Modul de construire a acestor bolți, potrivit căruia o primă boltă asamblată pe tranșe fără ajutorul nici unui cofraj prealabil avea deasupra ei o altă boltă mai solidă cu asize radiale, atestă și aici folosirea unor vechi tehnici mesopotamiene, utilizate apoi în mod obișnuit în mediul islamic. Astfel, palatul Mșattā, unde au fost aplicate, pe de altă parte, obiceiuri siriene de cioplire și de sculptare a pietrelor, dădea dovadă de o eterogenitate de structură și de decor deosebit de reprezentativă pentru o artă umayyadā din Orient, în același timp bogată și eclectică.

118. INTRAREA MARIII SĂLI BAZILICALE DE AUDIENȚE A PALATULUI MȘATTĀ.

Cele trei abside monumentale (cu o lărgime de peste 5 m și o adîncime de 4 m) care agrementau sala tronului propriu-zisă constituiau negreșit trăsătura cea mai

115. Curtea caste'ului Kasr al-Harāna.

(Foto H. Schrödl, München.)

116. Sală de recepție situată la etajul caste'ului Kasr al-Harāna.

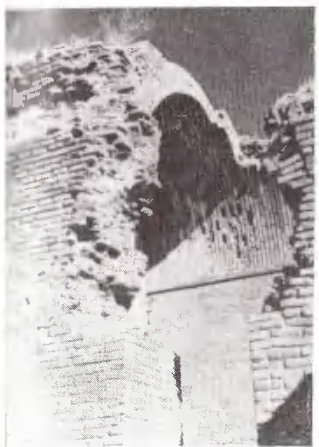
(Foto H. Schrödl, München.)

117. Bolți ale palatului Mṣattā.

(Foto H. Schrödl, München.)

118. Intrarea mării săli bazilicale de audiențe a palatului Mṣattā.

(Foto H. Schrödl, München.)

izbitoare a unei reședințe suverane construită parțial în cărămidă în felul vechilor palate orientale. Se va aprecia însă grandioarea concepției celor trei deschideri ale intrării, din care n-au mai rămas decât pilaștrii și ale căror dimensiuni respectabile (7 m de lățime pentru arcada din mijloc, peste 3 m pentru cele laterale, din care se vede ac un exemplar) corespundeau proporțiilor unei săli bazilicale ce se întindea pe o lungime de aproape pe 22 m pînă la intrarea sălii tronului.

119. DECORAȚIA SCULPTATĂ ÎN PIATRĂ A PALATULUI MŞATTĀ.

Poate că palatul umayyad Mşattā își datorează în cea mai mare măsură celebritatea eleganței rafinate a ornamentelor ce-i acopereau fațada, ornamente sculptate în semirelief într-un material rezistent și care au fost transportate la muzeul din Berlin. Aici, una din suprafețele teșite ale semiturului octogonal de la vest de intrare ne oferă un exemplar deosebit al acestor ornamentații, care respectă fără excepție aceeași dispoziție de ansamblu (panouri triunghiulare decorate cu medalioane și încadrate de o bordură de acante zigzagînd între două mulluri groase sculptate), dar care dau dovadă în detaliile motivelor și în modalitățile tehnicii lor de o seducătoare diversitate. Se va remarca aci prezența unor animale felurite, unele dintre ele fantastice, opuse simetric într-un cadru de vrejuri animat de păsări grațioase.

120. UN PLAFON DIN CASTELUL UMAYYAD HIRBAT AL-MAFDJAR.

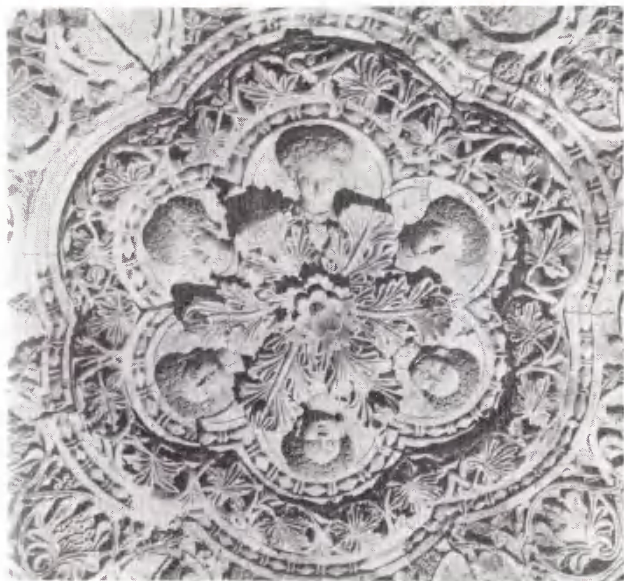
Acest extraordinar ansamblu de stuc sculptat, în care capete de femei răsărind dintr-un mănunchi central decorează o rozetă cu șase petale, înconjurată la rîndul ei de benzi late cu ornamente florale, a fost regăsit aproape intact pe solul unei mici săli de recepție încorporată băii princiare din acest castel, împodobită pe de altă parte cu frumoase mozaicuri (v. il. 124 și 193). Se va aprecia vigurosul relief conferit unor motive ce se detașau altădată pe un fond pictat și care fuseseră împrumutate dintr-un dublu repertoriu: foi de vișă și acante clasice, pe de o parte, și bogate flori compozite de origine sasanidă, pe de altă parte.

121. STATUIE FEMININĂ DE STUC PICTAT, PROVENIND DIN CASTELUL HIRBAT AL-MAFDJAR.

Personaje feminine de acest fel, evocînd dansatoarele și alte slujitoare sau concubine sclave, care puteau lua parte la distracțiile princiare, au fost regăsite în ruinele intrării monumentale a castelului propriu-zis, unde decorau nișele în formă de cochilie, precum și în acelea ale marii săli a băii. Factura lor destul de grosolană, dar însoțită de culori strălucitoare, căuta să pună în relief

119. Decorația sculptată în piatră a palatului Mșattā.
(Foto Staatliche Museen, Berlin.)

120. Un plafon din castelul umayyad Hirbat al-Mafdjar.
(Foto H. Schrödl, München.)

121. Statuie feminină de stuc pictat, provenind din castelul Hirbat al-Mafdjar.
(Foto H. Schrödl, München.)

122. Balustradă de piatră de la Hirbat al-Mafdjar.
(Foto H. Schrödl, München.)

123. Fereastră ornamentală de piatră din castelul Hirbat al-Mafdjar.
(Foto H. Schrödl, München.)

anumite trăsături ale coafurii sau costumului lor, subliniind totodată fără indulgență formele greoaie care se observă de asemenea în picturile cu nuduri feminine aparținând frescelor de la Kusayr 'Amrā.

122. BALUSTRADA DE PIATRA DE LA HIRBAT AL-MAFDJAR.

Comparabilă ca stil cu panourile de stuc care decorau la etaj unele galerii ale castelului umayyad, această balustradă de piatră, reconstituită pe baza unor fragmente, provine de fapt de la pavilionul octogonal al curții exterioare, construit deasupra unui bazin. Ea mărginește, fără îndoială, prima lui platformă, sprijinită pe stâlpi solizi.

123. FEREAȘTRĂ ORNAMENTALĂ DE PIATRĂ DIN CASTELUL HIRBAT AL-MAFDJAR.

Această fereastră reconstruită în curtea castelului oferă un excelent exemplu al dibăciei tehnice atinse de piatrării umayyazi. Este de presupus că ea servea să lumineze o sală bazilicală de recepție situată la primul etaj al castelului. Trebuie admirat reușitul motiv geometric care constituie schema ei de bază.

124. MAREA SALĂ DE REPAUS A BAII DE LA HIRBAT AL-MAFDJAR.

Această imensă sală, a cărei elevație și al cărei plan pot fi apreciate în alt loc (v. planurile 39, p. 99 și 41, p. 101), era înfrumusețată și mai mult de uimitorul paviment de mozaicuri ale cărui panouri cu desene voit variate se situau între stâlpii formați din mănunchiuri de coloanete ce susțineau acoperământul ei. Se vor remarca exedrele semicirculare înzestrate cu nișe cu decor sculptat, care ornau pereții, precum și prezența, în dreapta, a unor scări conducând la vreun bazin sau vreo piscină cu apă rece.

125. INTRAREA CASTELULUI UMAYYAD KASR AL-HAYR CEL APUSEAN.

Această poartă monumentală cu semiturnuri, reconstituită astăzi la muzeul din Damasc, prezintă, în pofida aspectului ei fortificat, o decorație de stuc foarte rafinată, care distribuia în registre succesive teme arhitecturale cum sînt nișele și arcadele oarbe cît și panouri delicat ornate cu motive geometrice sau florale. Ea servea drept motiv central fașadei unui castel al cărui plan, clasic pentru epocă, este de altfel cunoscut (v. planul 36, p. 95 și il. 4).

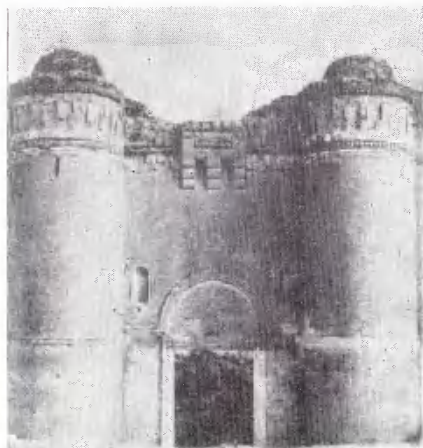
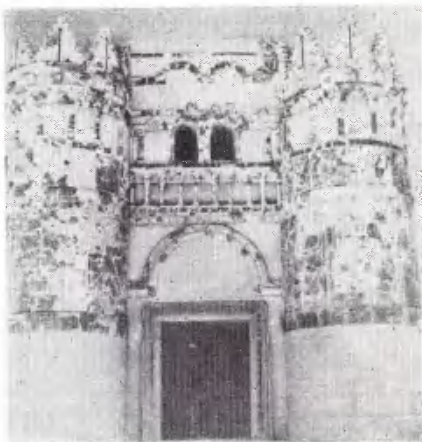
126. INTRAREA CASTELULUI UMAYYAD KASR AL-HAYR CEL RĂȘARITEAN.

Această intrare monumentală, care a fost poate remaniată în secolul al XII-lea cu ocazia unei a doua perioade de ocupație a acestor locuri, prezintă totuși în

124. Marea sală de repaus a băii de la Hirbat al-Mafdjar.
(Foto Palestine Archaeological Museum, Ierusalim).

125. Intrarea castelului umayyad Kasr al-Hayr cel Apusean.
(Foto G. Bourdelon, misiunea Louise Weiss.)

126. Intrarea castelului umayyad Kasr al-Hayr cel Răsăritean.
(Foto Direcția generală a anticităților și muzeelor, Damasc.)

dispoziția ei de ansamblu (proporțiile porții dreptunghiulare și mulura decorativă în plin cintru de deasupra ei) asemănări izbitoare cu aceea a castelului Kasr al-Hayr cel Apusean, ridicat de același calif în aceeași epocă. Se va remarca însă contrastul dintre ornamentația acoperind suprafețele la castelul situat la vest și sobra năditate a construcției de piatră, decorată aici doar cu arcuri în partea superioară a turnurilor.

127. ORAȘUL ȘI CASTELUL Umayyad Kasr al-Hayr cel Răsăritean.

În acest ținut astăzi pustiu al stepei siriene, la nord-est de Palmyra și înăuntrul unei mari incinte marcate prin resturile unor instalații hidraulice (v. planul 24, p. 29), se ridică vestigiile impresionante a două înalte incinte dreptunghiulare construite din piatră de bună calitate și flancate de turnuri. Una corespundea orașului și cealaltă castelului, fund te amîndouă în 728 de califul Hișām.

128. FORTAREAȚA A SECTARILOR NIZARI DE LA Masyaf (SECOLUL AL XII-LEA).

Tip de fortăreață medievală practic inexpugnabilă, situată în Siria de nord în cadrul muntos al actualului teritoriu al alaiușilor, între coasta mediteraneană și valea fluviului Oronte, fortăreața Masyaf a fost unul din adăposturile neoisma 'ilienilor sau „asasinilor” care au încercat să răstoarne în Siria regimul selgiucid și post-selgiucid, dar au sfârșit prin a renunța la activitatea lor sub domnia lui Saladin. Dubla sa incintă și turnurile sale puternice stau mărturie despre calitatea construcțiilor militare ridicate în Siria în epoca cruciadelor.

129. FORTAREAȚA MEYADIN.

Dubla incintă știrbită a acestei fortărețe situate lângă orașul actual Dayr al-Zor aparține unei serii de citadele ridicate în epoca medievală pe linia Eufratului, care era în același timp o cale de trecere și o graniță între principate rivale. Se va remarca mai ales asprimea acestui ținut arid, în pofida vecinătății unui fluviu încă slab utilizat în zilele noastre pentru irigație.

130. ZID DE INCINTĂ ȘI TURN ÎNAINȚAT ALE CITADELEI ALEPULUI.

Ocroțită de imensul ei taluz, citadela Alepului posedă și câteva întărituri în întate care permiteau o apărare mai bună. Se vede aci un remarcabil exemplar din epoca mamelucă tîrzie, construit în 1508 în fața taluzului și legat de citadelă printr-un pasaj subteran; acest turn a în'ocuit probabil o construcție mai veche și prezintă deja unele trăsături arhitecturale posteroare invenției artileiei.

127. Orașul și castelul umayyad Kasr al-Hayr cel Răsăritean.
(Foto Institut français d'archéologie, Beirut.)

128. Fortăreață a sectarilor nizari de la Masyaf (secolul al XII-lea).
(Foto Institut français d'archéologie, Beirut.)

129. Fortăreața Meyadin.
(Foto Institutul Francez d'Arheologie, Beirut.)

130. Zid de incintă și turn înaintat ale citadelei Alepului.
(Foto G. Bourdelon, misiunea Louise Weiss.)

131. Intrarea monumentală fortificată a citadelei Alepului.
(Foto R. Zuber, Multifoto.)

132. Citadela de la Bayburt, în Anatolia orientală (secolul al XIII-lea).
(Foto D. Sourdel.)

131. INTRAREA MONUMENTALĂ FORTIFICATĂ A CITADELEI ALEPULUI.

Protejată de o construcție înaintată înzestrată cu un turn, construcție ce justifică datarea în perioada mamelucă târzie, această intrare pe care o apărau, după rampa podului, o serie de treceri cotite întrerupte prin porți solide și însoțite de capcane diverse, fusese supraînălțată, în secolul al XV-lea, cu o sală regală a cărei fațadă se vede aici. Acest edificiu, a cărui eleganță decorativă egala perfecțiunea mijloacelor de apărare, se substituise construcțiilor citadelei ayyubide.

132. CITADELA DE LA BAYBURT, ÎN ANATOLIA ORIENTALĂ (SECOLUL AL XIII-LEA).

Situată la limita nordică a posesiunilor selgiucide, în vecinătatea trecătoarei care le despărțea pe acestea din urmă de regatul bizantin al Trebizondei, citadela Bayburt avea o importanță strategică excepțională. Dominând un orașel, ea îngloba o suprafață destul de întinsă, pe care n-au rămas decât ruine, dar își înalță încă incinta cu numeroase turnuri datate prin inscripțiile ce le poartă.

133. FORTĂREAȚA ȘAYZAR DIN SIRIA DE MIJLOC (SECOLELE XII—XIII).

Situată pe o proeminență calcaroasă lungă și abruptă, între valea adâncă prin care curge fluviul Oronte și stepetele Siriei centrale, fortăreața Șayzar a fost, în epoca cruciadelor, sediul unui mic principat ilustrat în mod deosebit de emirul Usāma, care a lăsat memorii interesante. Francii n-au reușit niciodată să-i cucerească cetatea, apărată la fiecare extremitate de un șarț și de un donjon, care domina desigur, ca și azi, modestele case sătești întinse în vale.

AUDIENȚE ȘI CEREMONIAL AULIC

134. ALEXANDRU CEL ÎNȚELEPT, REGE AL REGILOR LUMII.

Alexandru, considerat adesea de gânditorii musulmani ca tip al regelui filosof, depozitar al înțelepciunii, este reprezentat în cazul de față sub trăsăturile unui suveran islamic. Tronul său este un exemplu al șarțului — aici o estradă de lemn de formă poligonală caracteristică regiunilor iraniene — unde monarhul stătea așezat pe perne, după felul oriental. Cei doi servitori care flutură apăraătoare de muște poartă prețioase veșminte multicolore ale căror stilizări florale aparțin repertoriului decorativ post-selgiucidă. Pe mânecile caștanului princiar apar în plus clasicele benzi cu inscripții ale manufacturilor de stat (mîrăz). (Cele mai bune sentințe ale lui al-Mubașșir, Istanbul, Muzeul Topkapı Sarayı, ms. Ahmet III 3206.)

133. Fortăreața Şayzar din Siria de mijloc (secolele XII—XIII).
(Foto Institut français d'archéologie, Beirut.)

134. Alexandru cel Întelept, rege al regilor lumii.
(Foto Muzeul Topkapî Sarayı, Istanbul.)

135. RECEPȚIE SUB UN CORT.

În ilustrația acestui episod deosebit din Ședințele lui al-Harîrî poate fi găsită îndeosebi imaginea unui om bogat sau chiar a unui demnitar al curții primind un vizitator în unul din acele corturi luxoase care se montau la fiecare popas al călătoriilor unor oameni de rang înalt. Stilul covoarelor ce acoperă solul se potrivește cu acela al draperiilor încadrînd scena, pe care se descoperă în plus desene de arabescuri comparabile cu acelea ce decorează veșmintele personajului principal. Se recunoaște tipul de acoperămint de cap propriu, în acea vreme, călătorilor: un turban, din care o parte încadra obrazul și revenea în jurul gîtului, astfel încît să servească drept eventuală apărare împotriva vîntului și a prafului. (Al-Harîrî, Ședine, Paris, Bibl. nationale, Cabinet des manuscrits, ms. ar. 5847, fol. 77.)

136. AUDIENȚA LA UN GUVERNATOR.

Eroul povestirii vine să-și expună doleanțele guvernatorului orașului Marw, pe care-l vedem aci șezînd pe o platformă de zidărie precedată de o scară, aparținînd unui tip cunoscut din săpăturile de la castelul Laşkari Bazar, de lângă Bust, în Sîstānul afghan. Ținînd lancea și rezemat de pernă, însemn al demnității sale, înconjurat de servitori care n-au altă funcție decît aceea de a sta lângă tronul său, acest personaj simbolizează maiestatea puterii pe care o reprezintă în acțiunile sale. (Al-Harîrî, Ședințe, Paris, Bibl. nationale, Caminet des Manuscrits, ms. ar. 5847, fol. 118).

137. AUDIENȚA LA UN CADIU.

Rezemat și el de o pernă, a cărei reprezentare permite să se aprecieze desenul ei floral stilizat, și șezînd pe o estradă ce-i subliniază demnitatea, cadiul se prezintă totuși într-o atitudine și cu un veșmînt care nu permite să fie confundat nici cu un suveran, nici cu un guvernator. El poartă aci, deasupra turbanului său, vâlul, sau taylasān, care-i cade pe umeri și care îi caracteriza în epoca aceea pe oamenii de religie. Asistenți și martori îl înconjură, în timp ce el se adresează reclamantului privindu-l nu fără răutate. (Al-Harîrî, Ședințe, Paris, Bibl. nationale, Cabinet des manuscrits, ms. ar. 5847, fol. 114 v°.)

138. PLECAREA UNUI CORTEGIU SÖLEMN

Un grup de călăreți, ținînd stindarde de forme variate și cîntînd din diferite instrumente muzicale, așteaptă semnalul de plecare. Ei au rolul de a deschide cortegiul oficial atunci cînd suveranul va merge să celebreze la locul de rugăciune sau musallā una din cele două mari Sărbători ale Islamului. Se va observa că unele stindarde

135. Recepție sub un cort.
(Foto Bibliothèque nationale, Paris.)

136. Audiență la un guvernator.
(Foto Bibliothèque nationale, Paris.)

137. Audiență la un cadiu.
(Foto Bibliothèque nationale, Paris.)

138. Plecarea unui cortegiu solemn.
(Foto Bibliothèque nationale, Paris.)

poartă inscripții ce se pot citi (mărturisiri de credință și citate coranice), executate în caractere unghiulare ornamentale, tipice pentru secolul al XII-lea. (Al-Harīrī, Ședințe, Paris, Bibl. nationale, Cabinet des manuscrits, ms. ar. 5847, fol. 19.)

SUVERANUL ȘI ANTURAJUL SĂU

139. PRINT ÎN VININD (IRANUL ORIENTAL, SECOLUL AL X-LEA).

Tema printului practicînd unul din sporturile sale favorite este tratată aci cu o stîngăcie foarte decorativă pe o mare cupă de faianță (diam. aprox. 31 cm) fabricată fără îndoială la Nișāpur. Culori simple în gama de negru, verde și galben scot în evidență silueta unui călăreț cu veșmînt bogat, ridicînd într-o mîna o spadă și purtînd pe cealaltă un șoim cu capișonul scos. Cîteva siluete de animale, printre care un felin bălțat a cărui coadă se termină în semipalmetă, mai populează fondul alb presărat și cu flori stilizate, înăuntrul unei benzi circulare pseudoepigrafice, în care domină motivul prăjinilor drepte și înflorate, ritmic înălțate deasupra liniei de bază. (Teheran, col. Foroughi.)

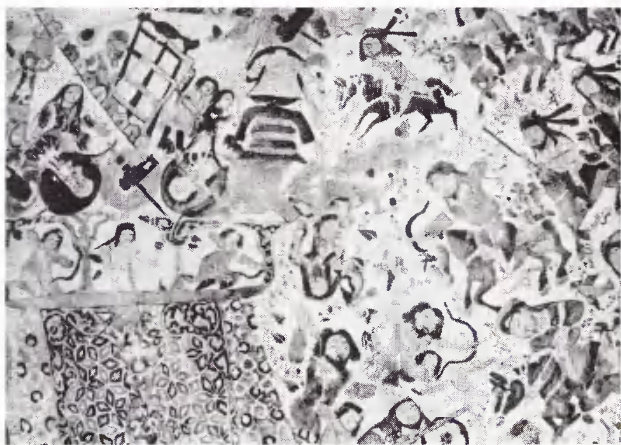
140. SCENĂ DE BĂTALIE PE O FARFURIE PERSANĂ POLICROMĂ (SECOLUL AL XIII-LEA).

Executată după tehnica zisă „mināi”, care permitea utilizarea unor smălțuri divers și delicat colorate, această scenă plină de viață făcînd parte din decorația unei farfurii de mari dimensiuni (diam. aprox. 48 cm) pare o transpunere în arta ceramistului a stilului miniaturilor care ilustreau în aceeași epocă manuscrise selgiucide, din nefericire dispărute. Pe acest fragment tăiat în mod arbitrar dintr-un ansamblu mișurînd de personaje, se văd călăreți turci cu cozi lungi, trăgînd cu arcul și atacînd o fortăreață apărută cu îndîrjire, fiecare dintre ei fiind desemnat prin numele lui. Atacanții aplică tactica obișnuită a bandelor mobile de nomazi. În citadela cu pereții decorați, tirul soldaților este sprijinit prin acela al unei catapulte instalate pe terasă, în spatele unui parapet cu merloane. (Washington, Freer Gallery of Art.)

141. JUCĂTOR DE POLO CĂLARE ÎNVIRTINDU-ȘI ÎN AER CROSA (IRANUL ORIENTAL, SECOLUL AL X-LEA).

Pasiunea pentru jocul de polo, apreciat din vremuri vechi în Iran și situat pe primul loc printre exercițiile ecvestre în mediul medieval islamic, explică alegerea motivului central decorînd această cupă de factură simplă și rustică. (Hamburg, Museum für Kunst und Gewerbe.)

139. Prinț vînd (Iranul oriental, secolul al X-lea).
(Foto Boudot-Lamotte.)

140. Scenă de bătălie pe o farfurie persană policromă (secolul al XIII-lea).
(Foto Freer Gallery of Art, Washington.)

142. CĂLĂREȚ GALOPIND (IRANUL OCCIDENTAL, SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XII-LEA — SECOLUL AL XIII-LEA).

Un tip de desen mai elaborat, caracteristic pentru ceramica cu reflexe metalice fabricată mai ales la Rayy sau la Kașan, subliniază, dimpotrivă, eleganța acestui motiv al călărețului, purtând tunică și pantalon după obiceiul iranian. Calul este schițat cu o trăsătură sigură. Ansamblul este înconjurat de o inscripție cursivă (Berlin, Muzeum für Islamische Kunst.)

143. OMUL CU PANTERA (EGIPT, SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XI-LEA — SECOLUL AL XII-LEA).

O notă mai discretă de realism, tipic fatimidă și marcată de o influență a artei antice necunoscută în Iran, transpare aci în desenul personajului principal. Aerul său meditativ nu ușurează interpretarea unei teme, unde se regăsește, pe de altă parte, acel gust pentru animalele rare și sălbatice, care explica înființarea în palate a unor importante menajerii. (Atena, Muzeul Benaki.)

144. SCENĂ DE DANS (IRANUL OCCIDENTAL, SECOLELE XII—XIII).

Dansatori cu mâneci lungi, pe care le agită în cadență, iau parte aici la un divertisment probabil popular. Dar nobilii făceau apel și ei la saltimbanci de acest fel pentru a-i distra la serbările și ospetele lor (Paris, Muzeul Luvru.)

145. OFIȚER TURC: DETALIU DINTR-UN LIGHEAN DE ARAMĂ (SECOLUL AL XIII-LEA).

Arcul și sabia pe care acest personaj le ține în evidență sînt, începînd cu epoca selgiucidă, atributele omului de arme, de obicei de origine străină, care a jucat aproape neconștient un rol de prim plan în viața politică a țărilor Islamului. Atitudinea lui, de altfel tradițională, este aceea a oricărui suveran islamic șezînd pe tron în mijlocul demnitarilor săi, în cadrul unei audiențe solemne. Desenul însuși este pus în valoare prin acele incrustații cu foi de argint care se detașează pe fondul de aramă și constituiau pe atunci principalul mod de decorare a obiectelor metalice. (Paris, Muzeul Luvru.)

146. REPREZENTAREA UNEI CITADELE PE UN TALGER DE ARGINT

Interpretarea acestei scene și datarea acestei tăvi au fost adesea discutate. În timp ce unii văd în el o lucrare din epoca sasanidă reprezentînd un templu cu altar al focului, alții preferă să-l considere ca autentic islamic, scena descrisă (atac împotriva unei fortărețe și execuția unor condamnași, aruncași din vârful zidurilor) fiind pusă în legătură cu un episod precis relatat de cronicari selgiucizi. Este sigur, în orice caz, că monumentul central

141. Jucător de polo călare învîrtindu-și în aer crosa (Iranul oriental, secolul al X-lea).
(Foto *Museum für Kunst und Gewerbe, Hamburg.*)

142. Călăreț galopînd (Iranul occidental, sfîrșitul secolului al XII-lea — secolul al XIII-lea).
(Foto *Museum für Islamische Kunst, Berlin.*)

143. Omul cu pante-ra (Egipt, sfîrșitul secolu'ui al XI-lea — secolul al XII-lea).
(Foto *Muzeul Benaki, Atena.*)

144. Scenă de dans (Iranul occidental, secolul al XII-lea — secolul al XIII-lea).
(Foto *H. Adant, exclusivitate Arthaud.*)

145. Ofițer turc: detaliu dintr-un lighian de aramă (secolul al XIII-lea).
(Foto J. Hyde, exclusivitate Arthaud.)

146. Reprezentarea
unei citadele pe
un talger de ar-
gint.
(Foto Muzeul
Ermitaj, Leni-
grad.)

147. Băutori și mu-
zicant, pe o
pixidă de fil-
deș (Spania, se-
colul al X-lea).
(Foto H. A-
dant, exclusivi-
tate Arthaud.)

evocă prin structura și decorul său tipul de construcții în cărămidă ridicate, în Horāsān și în Asia centrală, înainte și după instaurarea Islamului în regiune. (Leningrad, Muzeul Ermitaj.)

147. BĂUTORI ȘI MUZICANT, PE O PIXIDĂ DE FILDEȘ (SPANIA, SECOLUL AL X-LEA).

Cîteva cutii de acest gen, lucrate la Córdoba către sfîrșitul epocii umayyade, prezintă un simplu decor floral stilizat. Cea reprodusă aci, care a fost destinată în 968 unui fiu al califului 'Abd al-Rahmān III, desemnat în inscripție, prezintă în unul din medalioanele sale polilobate un cîntăreț din lăută stînd între un personaj care ține o cupă și un altul care agită un evantai. În jurul acestei scene, împrumutate din repertoriul obișnuit al divertismentelor princiare, reprezentări de vînători și de animale sălbatice sau fantastiche, amestecate cu arabescuri, umplu spațiile rămase liber. (Paris, Muzeul Luvru.)

148—149. PLĂCERI PRINCIARE: PLĂCI DE FILDEȘ (EGIPT, SECOLUL AL XI-LEA).

Alte casete de formă dreptunghiulară erau confecționate prin juxtapunerea unor plăci de fildeș sculptate și ajurate din care se văd aici cîteva exemplare. Personajele ce apar printre vrejurile stilizate cu frunze și ciorchiri țîn și ele de ilustrarea marilor teme ale vieții princiare: sus, vînători dintre care unii poartă căprioare prinse, în timp ce alții, călări, au cu ei șoimi cu căpișoanele scoase; dedesubt, băutori țînînd cupele lor în timp ce-i farmecă accentele cîntăreților din lăută sau din flaut. Se observă de asemenea cîteva animale, printre care un felin ce se aruncă asupra prăzii sale potrivit motivului sasanid clasic. Dar subiectele alese sînt mai puțin interesante decît maniera în care sînt tratate, cu o libertate a mișcării și o diversitate de atitudini, din care grația și umorul nu sînt absențe. Aceste trăsături sînt fără îndoială proprii artei fatimide, căreia îi sînt atribuite îndeobște aceste grațioase sculpturi. (Berlin, Museum für Islamische Kunst.)

150. CASETĂ DE FILDEȘ CU DECOR SCULPTAT (ITALIA DE SUD, SECOLUL AL XI-LEA).

Aceleiași epoci, dar unui mediu diferit îi este atribuit în schimb stilul acestei casete, mai bine conservate. Se regăsesc aici motive islamice și orientale tradiționale interpretate într-o manieră stereotipă, pe care o trădează uscăciunea ornamentelor vegetale și rigiditatea stîngace a siluetelor. Lucrarea aparține negreșit unei școli adînc marcate de modelele ei, dar prizonieră a unor formule cărora n-a știut să le însușească o viață nouă. (Berlin, Museum für Islamische Kunst.)

151. DANSATOARE (SICILIA, SECOLUL AL XII-LEA).

Plafonul de lemn al capelei Palatine, fundată în 1140 în interiorul palatului regal sau Cassaro din Palermo, a

148—149. Plăceri princiare: plăci de fildeș (Egipt, secolul al XI-lea).
(Foto *Museum für Islamische Kunst, Berlin.*)

150. Casetă de fildeș cu decor sculptat (Italia de sud, secolul al XI-lea).
(Foto *Museum für Islamische Kunst, Berlin.*)

151. Dansatoare (Sicilia, secolul al XII-lea).
(Foto *Gabinetto Fotografico Nazionale, Roma.*)
152. Muzicant cîntînd din rebec (Sicilia, secolul al XII-lea).
(Foto *Gabinetto Fotografico Nazionale, Roma.*)

foș pictat de artiști musulmani aflați în serviciul regiilor normanzi ai Siciliei. El era compus, deasupra navei, dintr-o serie de casce dispuse în stea, încununate de mici cupole și unite cu peretele prin intermediul unor alveole pe care le separau nișe decorate. În aceste nișe figurau diferite personaje evocând distracțiile din palatele orientale ce fuseseră adoptate de noii stăpînitori ai țării și despre care călătorul musulman Ibn Djubayr spunea că „prin felul lor de a gusta plăcerile pămîntești, de a exhiba fastul regal și de a-și etala podoabele, ei îi aminteau pe suveranii musulmani”. Atitudinea personajului o evocă pe aceea a celebrelor dansatoare din frescele abbaside de la Samarra; aceiași gen de dans, aceleași detalii ale toaletei feminine, aceeași mișcare a corpului și a draperiilor, accentuată însă cu o libertate nouă și contrastînd cu poziția încrămenită adoptată pentru majoritatea figurilor vecine.

152. MUZICANT CÎNȚIND DIN REBEC (SICILIA, SECOLUL AL XII-LEA).

De frescele acestui plafon, decorat de asemenea cu benzi epigrafice în scrîtură arabă unghiulară, țineau și cîteva reprezentări de muzicanți cîntînd din diferite instrumente. Tema reflectă, ca și aceea a dansatoarei, preocuparea de a glorifica distracțiile regale menționate expres de inscripția de pe mantia de curte a lui Roger al II-lea (v. il. 224). Execuția recurge în ambele cazuri la acele aururi stinse a căror tonalitate corespunde, la plafonul capelei Palatine, aceleia a mozaicurilor cu subiecte religioase creștine, dar de orientare de asemenea „regală”, care împodobesc sanctuarul însuși.

153. JUCĂTORI DE ȘAH (SICILIA, SECOLUL AL XII-LEA).

Unui stil mai familiar îi aparține această imagine a doi curteni așezați în felul oriental de o parte și de alta a unei table de șah. Jocul cărui i se dedau era practicat pe atunci în mod obișnuit în țările Islamului, cu toate că unele spirite rigoriste îl condamnau, înglobîndu-l jocurilor de noroc, pe care Coranul le interzice. Ne-au fost astfel păstrate admirabile figuri de șah lucrate în fildes, abanos sau cristal de stîncă.

154. FIGURĂ PRINCIARĂ IMPODOBIND UN URCIOR (MESOPOTAMIA SUPERIOARĂ, ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIII-LEA).

Pe acest simplu obiect de olărie nesmălțuită, dar totuși de folosire princiară, se regăsește imaginea unui suveran benchetuînd, cu paharul său de vin într-o mîină și în cealaltă cu șervetul, care constituiau în acea epocă un semn de rafinament. Pieptănătura, ale cărei cozi lungi afirmă caracterul său turc, și atitudinea personajului evocă unele figuri ce ilustrează frontispiciile de manuscrise, în care s-a crezut a-l identifica pe Lu'lu', stăpi-

153. Jucători de șah (Sicilia, secolul al XII-lea).
(Foto Gabinetto Fotografico Nazionale, Roma.)

154. Figură princiară împodobind un urcior (Mesopotamia superioară, începutul secolului al XIII-lea).
(Foto Victoria and Albert Museum, Londra.)

nitor al Mosulului între 1219 și 1259. Stilul vrejurilor asimetrică care înconjură această figură merită, în orice caz, să fie comparat cu acela al decorurilor florale post-selgiucide din Mesopotamia superioară. (Londra, Victoria and Albert Museum.)

ORAȘUL ȘI ACTIVITĂȚILE SALE

155. VEDERE AERIANĂ A ORAȘULUI BOSRA ÎN SIRIA.

Acest oraș medieval, care avea să păstreze pînă în epoca modernă rețeaua lui de ulicioare dominate de case de piatră neagră bazaltică, se întindea în mijlocul ținutului de șes al Hauranului, bogat grînar, învecinat cu conurile vulcanice ale Djebelului Druz. Se distingeau în el cîteva urme, încă detectabile azi, ale conturului unui oraș umayyad care succedase unui oraș nabatean și unui oraș roman, presărate cu monumente însemnate. Calea est-vest care traversa în trecut aglomerația și-i servea de axă principală este vizibilă pe această fotografie. Nu departe de ea fusese ridicată din materiale refolosite marea moschee atribuită califului 'Umar, dar construită de fapt în epoca umayyadă și care rămîne unul din cele mai vechi edificii de acest tip existente în Siria. Numeroase fundații din secolul al XII-lea și din cel de-al XIII-lea transformaseră apoi aspectul orașului, prevăzută începînd din epoca selgiucidă cu o masivă citadelă, ale cărei ziduri și turnuri se sprijineau pe un teatru roman.

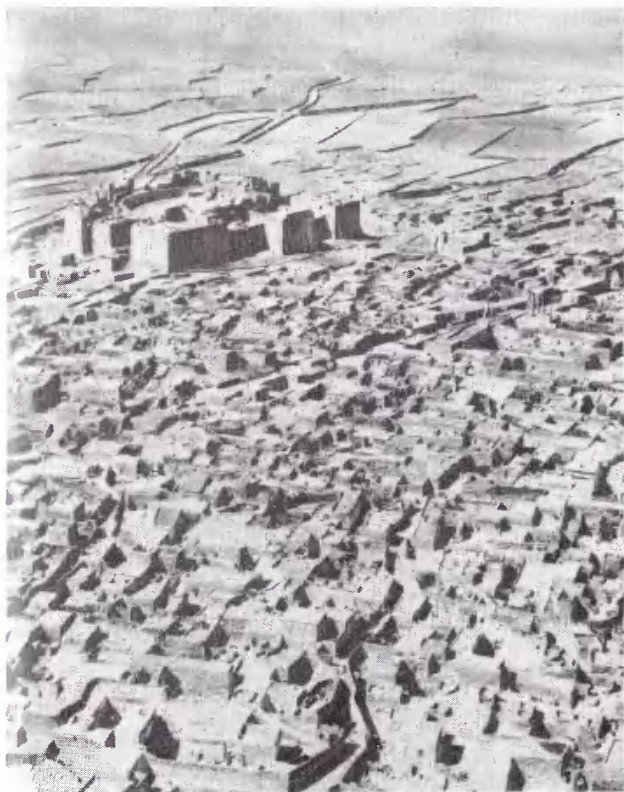
156. CARTIERE REZIDENȚIALE ALE UNUI ORAȘ REGAL ABBASID.

În această vedere aeriană a ținutului Samarrei în partea sa de nord apar parcelările regulate ale cartierului al-Dja'fariya, fundație a califului abbasid al-Mutawakkil de prin 859—861. În depărtare se profilează Tigrul, de-a lungul căruia se întindeau largi artere, printre ele numărîndu-se imensa cale regală ce venea de la palatul califian, situat el însuși mai la nord și nevizibil aci. În al doilea plan, apar ruinele marii moschei a orașului, numită astăzi moscheea Abū Dulaf (213×135 m), din care se distingi atît pilonii cu arcade ce susțineau altădată acoperișurile sălii de rugăciune și ale porticurilor cît și minaretul elicoidal (reproducere redusă a aceluia al marii moschei a lui al-Mutawakkil) și incinta exterioară (350—360 m).

157. RUINELE VECHIULUI ORAȘ BĀLIS DIN SIRIA.

Situată altădată pe malurile Eufratului, al cărui curs s-a depărtat de atunci, orașul Balis era în evul mediu un port însemnat. În adevăr, acolo negustorii veniți din Irak părăseau calea fluvială, pentru a ajunge pe uscat

155. Vedere aeriană a orașului Bosra în Siria.
(Foto Institut français d'archéologie, Beirut.)

156. Cartiere rezidențiale ale unui oraș regal abbasid.
(Foto Creswell, Penguin Books Ltd. Harmondsworth.)

157. Ruinele vechiului oraș Bālis din Siria.
(Foto Institut français d'archéologie, Beirut.)

la Alep sau la Antiobia și viceversa. Se cunoaște amplasamentul orașului, marcat printr-o colină întinsă formată din ruinele lui suprapuse ('tell), care poartă numele modern de Meskene și n-a fost niciodată explorată prin săpături sistematice, cu toate că sondaje au dat la iveală interesante decoruri de stuc. Vederea aeriană permite să ne dăm seama de dimensiunile pe care le-a avut orașul într-un cadru, astăzi pustiu, de faleze calcaroase. Se distinge de asemenea silueta frumosului minaret hexagonal de cărămidă arsă ridicat în epoca ayyubidă și care poartă încă o inscripție datînd din 1210.

158. VECHE AȘEZARE ISLAMICĂ DIN VALEA SUPERIOARĂ A TIGRULUI.

Djazîra ibn 'Umar (astăzi Cizre, în Turcia), care a urmat unui oraș antic a cărui incintă a păstrat-o probabil în parte, a fost în epoca medievală un important emporiu, alimentat de mărfurile venite din Armenia. Un pod, din care au rămas vestigii postselgiucide, permitea să se traverseze Tigrul și să se ajungă pe platoul iranian. Astăzi, casele moderne ale unei localități ce seamănă mai degrabă cu un sat nu ocupă decît o mică parte din fosta suprafață clădită.

159. ORAȘUL UMAYYAD 'ANDJAR DIN LIBAN.

Situat pe contraforturile Anti-Libanului, care se disting în fund, și dominînd șesul Beka', acest oraș, întemeiat din temelii în epoca umayyadă se inspira direct din regulile urbanismului antic, după cum arată planul 56, p. 174. Aici apar structurile regulate ale uneia dintre cele două artere cu colonade mărginite de prăvălii, care-l străbăteau dintr-un capăt în celălalt: se remarcă îndeosebi modul de construcție bizantin cu asize de piatră separate prin araze de cărămidă. În fund se profilează cele două etaje de arcade ale mării săli a palatului, restaurate recent în spatele unui sobru zid de fațadă.

160. ACOPERIȘURI DIN ALEP VĂZUTE DIN MINARETUL MARI MOSCHEI.

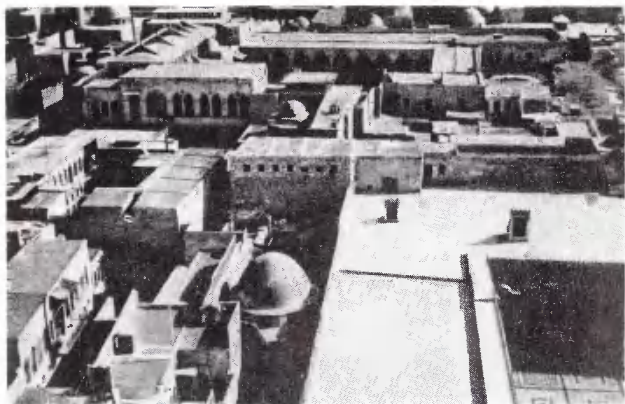
Vechi oraș din Siria, Alepul datorează învecinării lui cu cariere de piatră de bună calitate și prosperității locuitorilor săi, îmbogățiți de artizanat și de comerț, faptul că cuprinde în cea mai mare parte clădiri, publice sau particulare, solid construite într-o zidărie impecabilă. El a păstrat astfel mai bine decît altul, pînă în zilele noastre, anumite trăsături ale arhitecturii sale medievale, îndeosebi în partea lui centrală înconjurată de ziduri, dincolo de care s-au întins vastele cartiere moderne. Un exemplu izbitor în această privință este oferit de această vedere care permite să se distingă, lângă unghiul de nord-vest al mării moschei, un șir regulat de străzi înguste, deși adesea încă rectilinii, de case masive cu curți interioare, de moschei secundare și caravanseraiuri. Impresia de unitate ce se desprinde din acest ansamblu se da-

158. Veche așezare islamică din valea superioară a Tigrului.
(Foto Institut français d'archéologie, Beirut.)

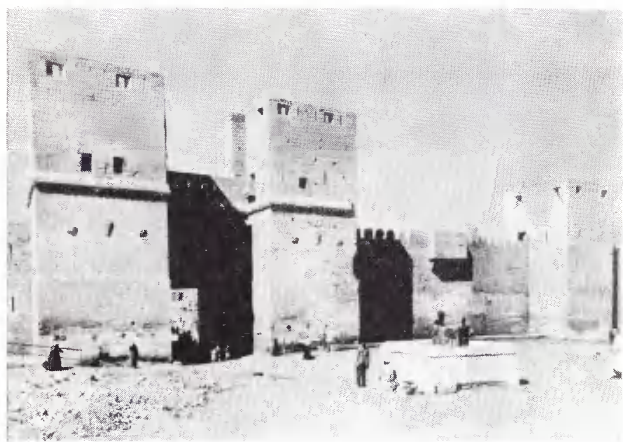
159. Orașul umayyad 'Andjar din Liban.
(Foto J. E. Dayton, Londra.)

160. Acoperișuri din Alep văzute din minaretul marii moschei.
(Foto J. Sauvaget.)

161. Incinta orașului fatimid Cairo (sfârșitul secolului al XI-lea).
(Foto A. F. Kersting, Londra.)

torează negreșit, după cum subliniase deja J. Sauvaget, facturii voit sobre a acestor din urmă edificii, care abia dacă diferă de locuințele din jurul lor, contopindu-se „într-un adevărat peisaj de piatră, fără a forma totdeauna elementul esențial al acestuia”.

161. INCINTA ORAȘULUI FATIMID CAIRO
(SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XI-LEA).

Poarta Victoriei, sau Bāb-al Nasr, constituie unul dintre cele mai nobile exemplare de intrare fortificată a unui oraș construită în evul mediu islamic. Ea aparține, împreună cu foarte apropiata poartă Bāb al-Futūḥ, secțiunii zidului de împrejmuire clădite în nordul capitalei Fatimizilor, dar între 1087 și 1091 (în a doua perioadă a istoriei dinastiei), de puternicul ofițer de origine armeană Badr al-Djamālī, care a fost apărătorul unui califat deja zdruncinat. Arcul în plin centru al deschiderii, a cărui arhivoltă este subliniată de o mulură decorativă, se deschide între două masive rezalite dreptunghiulare. Echilibrul plin de pondere al construcției, înzestrată la interior cu o serie de bolți de piatră prezentând un apareiaj admirabil, aparține deja unei tradiții arhitecturale străine de țară, aceea a unor maiștri constructori din Mesopotamia superioară veniți pentru a executa această comandă princiară.

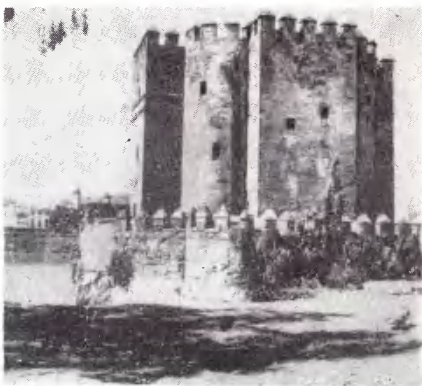
162. TURNUL CALAHORREI DIN CÓRDOBA.

Remaniată către sfârșitul secolului al XIV-lea, după recucerirea orașului de către spanioli, această construcție servind drept cap de pod pe Guadalquivir, în fața amplasamentului ocupat altădată de palatul califian și de marea moschee, ilustrează în mod tipic arhitectura militară uzuală din Andalus. Un apareiaj solid de piatră cioplită, care avea ulterior să fie părăsit treptat în favoarea cărămizii nearse, pare să păstreze amintirea primei construcții umayyade, legată de lucrările succesive ce fuseseră efectuate atunci pe podul zis „roman”. Se știe apoi cât de mult au contribuit Almohazii la transformarea și întărirea mijloacelor de apărare ale incintei Córdobei. Totdeauna însă s-a păstrat aci forma originală a merloanelor având în vîrf mici piramide dreptunghiulare, întrebuințate în regiune și diferite de acelea din Orient și din Ifrīkiya.

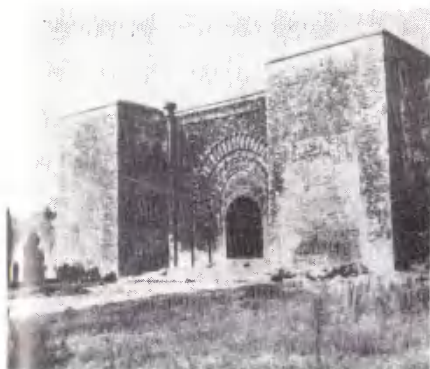
163. POARTA INCINTEI ORAȘULUI RABAT
(SECOLUL AL XII-LEA).

Printre remarcabilele întărituri almohade ale orașului, poarta cunoscută sub numele de Bāb al-Arwāḥ merită să rețină atenția prin echilibrul siluetei sale sobru decorate și prin eficacitatea sistemului ei defensiv. Regăsim aci, executată în piatră de bună calitate, tema celor două ieșinduri pătrate care era cunoscută cu un secol mai devreme la Cairo. Dar deschiderea centrală este plasată în mijlocul unui panou decorativ cu arcade concentrice și

162. Turnul Calahorreii din Córdoba.
(Foto Boudot-Lamotte.)

163. Poarta incintei oraşului Rabat (secolul al XII-lea).
(Foto Boudot-Lamotte.)

164. Poarta incintei abbaside a oraşului Rakka (secolul al IX-lea).
(Foto J. Sauvaget.)

cu un ancadrament dreptunghiular cu muluri, ale cărui legături depărtate cu portalurile monumentale ale epocii selgiucide din Orient sînt perceptibile. Cît despre eficiența dispoziției interioare, ea se caracterizează printr-un șir de încăperi acoperite și de pasaje sub cerul liber, alcătuiind un cot dublu pentru a frînge mai lesne presiunea atacanților.

164. POARTA INCINTEI ABBASIDE A ORAȘULUI RAKKA (SECOLUL AL IX-LEA).

În jurul orașului califian cu ruinele atît de șterse și a marii sale moschei de mai tîrziu (v. il. 44), urmele întăririlor abbaside la nivelul solului sînt practic dispărute. S-a menținut totuși, în colțul dinspre sud-est, o poartă monumentală de cărămidă arsă, care se numără printre cele mai semnificative mărturii ale artei epocii. Fațada sa exterioară permite să se admire curba ușor frîntă a arcului zis persan, care a fost executat acolo după sistemul cunoscut al dublului șir de asize. Se remarcă însă mai ales eleganța unui decor din combinații de cărămidă, înșirînd în partea superioară a zidului nișe oarbe cu ușoare adîncituri, încununate de arce polilobate.

165. STRADĂ MEDIEVALĂ LA ALEP.

„Înghesuită între lungi ziduri oarbe și netede, pavată cu dale mari de piatră, acoperită cu bolți, strada oferă aci un aspect esențialmente arhitectural”, scria J. Sauvaget descriînd austeră și activă aglomerație din Siria de nord, unde „perpetua prezență a pietrei este încă subliniată prin lipsa de copaci, prin absența unor numeroase deschideri”. Astfel se descoperă la Alep, prin intermediul unor asemenea perspective, nu numai străzi cu caracter încă medieval, ci și supraviețuirea unui cadrilaj elenistic, care în alte locuri nu se mai recunoaște decît printr-o examinare atentă a planurilor.

166. SUKUL STOFELOR LA ALEP.

Elemente originare ale importantu ui complex comercial ce s-a dezvoltat la Alep către sfîrșitul evului mediu (v. planul 59, pp. 212—213), străzile boltite mărginite de dughene ne păstrează unul dintre cele mai tipice aspecte ale orașului zankid, unde ele au fost reconstruite către sfîrșitul secolu ui al XII-lea pentru a adăposti comerțul de stofe și de haine vechi. Sukuri asemănătoare există la Tunis și au fost clădite mai tîrziu la Istanbul.

167. ACOPERIȘURI ALE SUKURILOR DE LA DAMASC.

Sukurile cu caracter arhitectural, avînd bolți construite din piatră bine prelucrată, rămîneau relativ rare în orașele islamice. Adesea străzile comerciale erau pur și simplu acoperite, împotriva razelor de soare, cu crengi sau, ca aici, cu scînduri. Oricare a fost însă modul de învelire, se regăseau totdeauna aceleași alimieri de prăvălii semănînd, după cum spunea călătorul Ibn Djubayr, cu

165. Stradă medievală la Alep.
(Foto J. Sauvaget.)

166. Sukul stofelor la Alep.
(Foto J. Sauvaget.)

167. Acoperișuri ale sukurilor de la Damasc.
(Foto J. Sawvaget.)

168. O veche baie publică din Alep.
(Foto J. Sawvaget.)

dulapuri ce se închideau în fiecare seară. În timpul zilei, oblonul superior al fiecărei despărțituri era ridicat pentru a servi drept strcașină, în timp ce oblonul inferior era folosit ca tarabă. Un funcționar orașenesc, muhtasibul, trebuia să vegheze ca în mijloc trecerea să rămână mereu liberă și ca negustorii să nu umple strada cu mărfurile lor. Trebuie notat de asemenea că în secolul al XII-lea cel mai însemnat suk din Damask, „Sukeul lung”, cunoscut și azi sub acest nume, se întindea de la Bāb al-Djābya, în partea de apus a orașului, pînă la Bāb Šarkī, în partea de răsărit, pe un traseu ce corespundea vechii „Străzi drepte” a orașului roman.

168. O VECHE BAIE PUBLICĂ DIN ALEP.

Băile medievale de acest gen, care puteau da dovadă de calități arhitecturale în amenajarea lor interioară, aproape că nu se distingeau, în multe cazuri, printre case. Aici însă, marea cupolă a sălii de dezbrăcare și micile cupole ale celorlalte încăperi, luminate cu ajutorul bucăților groase de sticlă încrustate în bolțile lor, se profilează într-un spațiu recent degajat. Hornul se înalță departe de focarul însuși, aflat în partea de serviciu a clădirii, și această dispoziție permite lungii conducte de fum trecînd prin subsol să contribuie la încălzirea ansamblului. Două uși deosebite permit accesul, una la partea frecventată de clienți (aceasta e intrarea ce putea fi tratată ocazional ca intrare monumentală), cealaltă la camera cazanelor, care se învecina cu partea publică, fiind însă despărțită de ea printr-un zid gros străpuns numai de o lucarnă ce servea la trecerea aburului. Această a doua intrare era folosită de animalele de povară care aduceau combustibilul (băligar uscat), care se întindea la soare pe terase, înainte de a-l arunca în despărțitura unde un om însărcinat cu acest lucru alimenta fără întrerupere focarul.

169. SCENĂ DE TAVERNĂ.

În pofida interdicției impuse de Coran și de învățații Islamului împotriva consumării de băuturi fermentate, existau în orașele islamice numeroase taverna, unde aristocrații și dezmățații veneau să se delecteze cu vinul conținut în marile amfore ce se văd în partea dreaptă a imaginii. Chefurile erau în general însoțite de muzică, de unde prezența muzicantului cîntînd din lăută alături de un personaj de rang înalt, care se recunoaște după perna de care se sprijină și după șervetel pe care-l ține în mînă. Doi alți clienți petrec la primul etaj, fiind serviți de doi tineri. În colțul inferior din dreapta sînt evocate diferite etape ale preparării vinului: struguri zdrobiți cu picioarele într-un ciubăr, de unde sucule se scurge prin fund; conținutul unui burduf e filtrat de un servitor care-l strînge într-o cupă. (Al-Harwī, Ședințe, Paris, Bibl. nationale, Cabinet des manuscrits, ms. ar. 5847, fol. 33.)

169. Scenă de tavernă.
(Foto Bibliothèque nationale, Paris.)

170. Negustori pe o stradă comercială din Irak.
(Foto Bibliothèque nationale, Paris.)

170. NEGUSTORI PE O STRADĂ COMERCIALĂ DIN IRAK.

Un vânzător de sclavi exhibează la marginea străzii indivizii pe care-i oferă eventualilor cumpărători. Se va remarca marea proporție de negri, originari cel mai adesea în acea epocă din Africa orientală. Într-o dugheană sau sub un adăpost cu acoperișul susținut de stâlpi de lemn, două personaje par că discută rezultatul unei cântăriri. Unul din ei ar putea să fie vreunul din acei zarafi care evaluau monezile după greutatea lor. (Al-Harîrî, Ședințe, Paris, Bibl. nationale, Cabinet des manuscrits, ms. ar. 5847, fol. 105.)

VIAȚA COTIDIANĂ ȘI INTELECTUALĂ

171. REUNIUNE ÎNTR-O BIBLIOTECĂ LA HULWAN ÎN IRAK.

Șase personaje urmăresc cursul profesorului așezat în dreapta. Acesta din urmă comentează, potrivit obiceiului vremii, o lucrare din care l-a pus să citească pe unul din auditori, și anume cel mai apropiat de el. Scena se petrece într-o bibliotecă, unde, după un uz practicat și în zilele noastre, cărțile sînt stivuite pe rafturi și în mici despărțituri care prin conturul lor aduc cu unele nișe scobite în pereții caselor abbaside din Samarra. (Al-Harîrî, Ședințe, Paris, Bibl. nationale, Cabinet des manuscrits, ms. ar. 5847, fol. 5 v⁰.)

172. FRAȚII SINCERI.

Sînt numiți astfel autorii anonimi ai unei enciclopedii filosofico-religioase de inspirație isma'iliană care a fost scrisă la Basra în secolul al X-lea. Aici sînt evocate reuniunile în cursul cărora aceste personaje redactau și scriau opera lor comună. Se va admira mai ales impresia de calm și seninătate ce se degajează din scena înfățișată și pare să se potrivească cu acea căutare a înțelepciunii căreia i se consacrau cei mai mulți din adepții doctrianelor ezoterice de tendință isma'iliană. (Istanbul, ms. Süleymaniye, Esad efendi, 3638, fol. 3 v⁰.)

173. SCRIBUL PUBLIC.

Scribul scrie după dictare ținîndu-și foaia cu mîna stîngă și condeiul de trestie în mîna dreaptă. Gesturile acestui personaj modest erau aceleași ca ale celor mai importanți secretari ai administrației și uneori chiar ale vizirilor, care lucrau în condiții tot atît de puțin confortabile atunci cînd însemnau, de pildă, instrucțiunile suveranului, reușind totuși să execute opere considerate ca modele de caligrafie. (Al-Harîrî, Ședințe, Paris, Bibl. nationale, Cabinet des manuscrits, ms. ar. 5847, fol. 79.)

VIATA COTIDIANA SI INTELECTUALA

171. Reuniune într-o bibliotecă la Hu'wan în Irak.
(Foto *Bibliothèque nationale, Paris.*)

172. Frații sinceri.
(Foto Biblioteca Süleymaniye, İstanbul.)

173. Scribul public.
(Foto Bibliothèque nationale, Paris.)

174. FABULELE LUI BIDPAY.

Traduse întâi (din sanscrită — n. tr.) în limba pehlevi, fabulele lui Bidpay au fost apoi tălmăcite în limba arabă, în secolul al VIII-lea, prin îngrijirea scriitorului Ibn al-Mukaffa' sub titlul Cartea Kalilei și Dimnei. Manuscrisele acestei culegeri sînt deseori decorate cu miniaturi ilustrînd diferitele episoade. Cea de față arată bufnițele atacînd corbii, după un apolog ce vrea să răspundă următoarei întrebări: „Ce trebuie să facă un rege, expus atacurilor unor dușmani, pentru a căuta să restabilească pacea fără a fi înșelat, fără a merge prea departe cu încrederea?” Se va remarca modul de tratare a copacului cît și a stîncilor. (Paris, Bibl. nationale, Cabinet des manuscrits, ms. ar. 3467, fol. 66 v°.)

175. SCENĂ DE NAȘTERE.

Această scenă care, potrivit pasajului pe care-l însoțește, s-ar situa în India datorează fără îndoială acestui fapt numeroase detalii marcînd aspectul personajelor: culoarea pielii, costumele etc. Într-un cadru arhitectural tipic de casă cu etaj, se descoperă totuși ilustrarea unor obiceiuri proprii societății islamice din epocă, și anume prezența alături de stăpînul casei a unui astrolog, care ia horoscopul noului-născut, și a unui om cucernic care scrie pentru acesta vreo amuletă sau vreun talisman. (Al-Havîri, Ședințe, Paris, Bibl. nationale, Cabinet des manuscrits, ms. ar. 5847, fol. 127 v°.)

176. LUCRAREA PĂMÎNTULUI.

Această miniatură luată din Cartea antidoturilor a falsului Galenus și datînd din 1199 îl arată pe farmacist asistînd la cultura plantelor medicinale și la diferite munci ale pămîntului, în timp ce un servitor îi aduce o tavă cu mîncare și o amforă cu vin. Este una din rarele reprezentări ale activității oamenilor de la țară. Se observă în ea folosirea unor instrumente rudimentare, secera, cazmaua triumghiulară, sania cu role tăioase servind la scoaterea boabelor din spic, furca de vînturat și sita. Majoritatea bărbaților lucrează dezbrăcați pînă la brîu. Mișcările lor sînt bine observate, în timp ce plantele sînt reprezentate în maniera stereotipă tradițională. (Paris, Bibl. nationale, Cabinet des manuscrits, ms. ar. 2964, fol. 22.)

177. FABRICAREA PLUMBULUI.

În această ilustrație cu caracter mai mult artistic decît științific — și aceasta în pofida naturii tehnice a lucrării ilustrate —, căldarea în care, fără îndoială, se prepara amestecul, servește drept motiv central. În jurul ei trebăluiesc doi oameni cu veșminte bogate, încadrați de acri copaci cu frunziș fantezist, care se reîntîlnesc ca tot atîtea elemente ale unui decor de teatru în miniaturile arabe din secolul al XII-lea. (Paris, Muzeul Luvru.)

174. Fabulele lui Bidpay.
(Foto Bibliothèque nationale, Paris.)

175. Scenă de naștere.
(Foto Bibliothèque nationale, Paris.)

176. Lucrarea pământului.
(Foto Bibliothèque nationale, Paris.)

177. Fabricarea plumbului.
(Foto Giraudon.)

178. FIGURI DINTR-UN TRATAT DE ASTRONOMIE DIN EPOCA ABBASIDĂ.

Al-Battārū, care a trăit în Mesopotamia superioară și a murit în 929, a fost unul dintre cei mai mari astronomi ai lumii arabo-islamice. Tratatul său, care aducea corectări importante calculului lui Ptolemeu, a ajuns cunoscut în Europa, unde a fost tradus în secolul al XII-lea. Se văd aci detaliile figurilor cu ajutorul cărora el determina poziția unor anumite stele. (Londra, British Museum, ms. ar. 1997, fol. 87.)

179. HARTA OCCIDENTULUI.

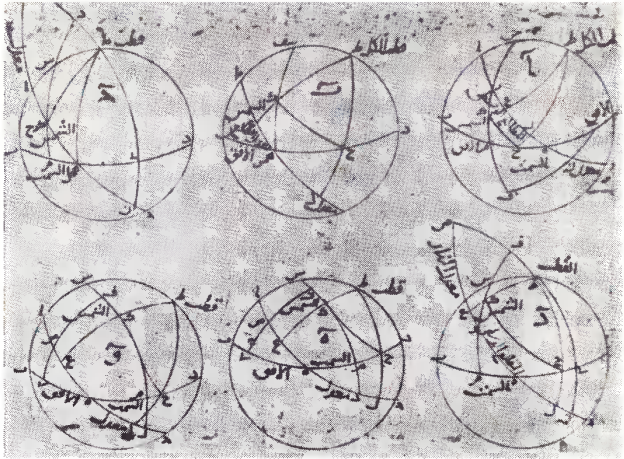
Lucrările geografice din secolul al X-lea erau însoțite de hărți rudimentare indicând aproximativ traseul coastelor și al fluviilor precum și poziția diferitelor orașe. Această hartă, care figurează într-un vechi manuscris al lucrării lui Ibn Hawkal, reprezintă bazinul occidental al Mediteranei cu diferitele lui insule, Spania și Italia, a căror formă se ghicește, și Magrebul, a cărui coastă rectilinie se remarcă; portul Marsā Mūsā, lângă Tanger, are dimensiuni disproporționate, iar printre munții schematic schițați figurează mai ales Alpii și masivul Aures. (Istanbul, Aya Sofia, ms. 2971.) (De remarcat că teritoriul de sus este acela al Magrebului, iar cel de jos, acela al Italiei și Spaniei — n. tr.)

180. REPREZENTAREA UNEI CONSTELAȚII: ANDROMEDA.

În tratatul său despre Stelele fixe, astronomul al-Sūfī, care a murit în 986, după ce fusese în serviciul emirului buyid 'Adud al-Dawla, a descris și a reprezentat constelațiile definite de Ptolemeu, introducând însă câteva modificări în raport cu observațiile sale personale. Miniaturile din acest manuscris, care datează din 1009, se inspiră în același timp din tradiția antică — la fel ca textul însuși — și din tipurile fizice caracteristice pentru lumea mesopotamiană. Aici mâinile ridicate ale personajului, care pare de altfel să schițeze un pas de dans, sînt singurele care amintesc lanțurile Andromedei din legendă, expusă pe stîncă ei. (Oxford, Bodleian Library, ms. ar. Marsh. 144.)

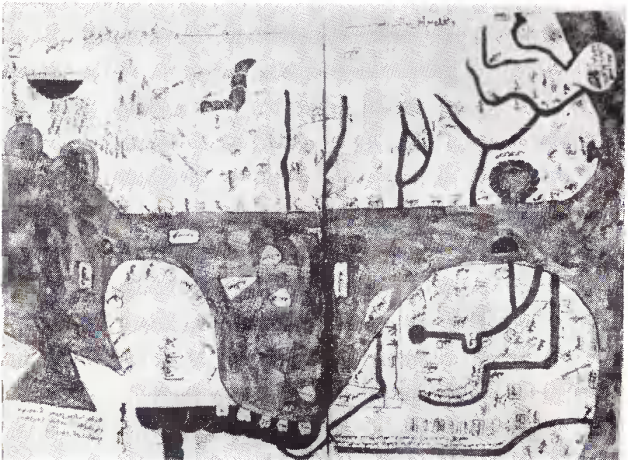
181. OROLOGIU ACȚIONAT CU APA.

Un orologiu de felul celui reprezentat aci exista la Damasc la poarta mării moschei și a fost descris în termenii următori de călătorul Ibn Djubayr: „Cînd o oră a zilei a trecut, două greutateși de aramă cad din ciocul celor doi șoimi de aramă sculptată care se înalță deasupra a două vase de aramă... Cei doi șoimi se văd întinzîndu-și gîtul cu cele două bule deasupra vaselor și aruncîndu-le încet în acestea printr-un mecanism minunat ce te face să crezi că e la mijloc o vrăjitorie.” (Al-Djazarī, Cartea procedurilor mecanice, Boston, Museum of Fine Arts.)

178. Figuri dintr-un tratat de astronomie din epoca abbasidă.
(Foto British Museum, Londra.)

179. Harta Occidentului.
(Foto Biblioteca Süleymaniye, Istanbul.)

180. Reprezentarea unei constelații: Andromeda.
(Foto Bodleian Library, Oxford.)

181. Orologiu acționat cu apă.
(Foto Museum of Fine Arts, Boston.)